

GEÇ TUNÇ VE DEMİR ÇAĞI'NDA ANAIA: ARKEOLOJİK VE EPİGRAFİK VERİLER IŞIĞINDA YORUMLAR

Özden ÜRKMEZ*

Öz

Kadıkalesi Höyüğü kazılarında gerek sur dışından gerekse sur içinde bulunan hiçbir arkeolojik buluntu insitu değildir. Buna karşın çeşitli türlerdeki arkeolojik malzeme hem höyük hem de çevresi hakkında çok önemli bilgiler vermektedir. Seramik, plastik, mimari ve epigrafik tüm bu arkeolojik materyal, bölgenin en azından Kalkolitik Dönem'de iskân edildiğini gösterir. Höyüğün yaklaşık altı bin yıllık yaşamında onun nispeten altın çağı olarak Geç Tunç Çağı'nı görmek yanlış olmaz. Kadıkalesi'nin bu çağdaki adı belki de Nanuwasa'dır. Demir Çağı ile tüm Akdeniz Dünyası değişmiştir. Nanuwasa da bu değişimden nasibini olumsuz bir biçimde almış gibidir. Hiçbir zaman kesin olarak bağımsızlığını tam olarak kaybettiği söylenemese de sırasıyla en güçlü İon kentlerinden olan Kolophon, Ephesos ve Samos tarafından İÖ. I. binyıl boyunca kontrol altında tutulduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca bu dönemde isminin muhtemelen evrimleşerek Nanaia ve Anaia'ya dönüştüğü anlaşılır. Anaia ile ilgili diğer önemli bir husus ise onun yalnızca küçük bir kenti nitelmediğidir. Anaia aslında güneyini Mykale Dağı'nın sınırladığı, Kuşadası Körfezi'nin en güneyindeki tüm bölgenin antik adıdır. Kadıkalesi Höyüğü ise bu toprakların akropolis/merkezi olmalıdır. Onun bu konumu en azından Roma Çağı'na gelindiğinde buradaki Hera ve Artemis kültlerinin filizlenmesine de neden olmuştur. Bu çağdan itibaren muhtemelen artık Neapolis olarak anılan kentin gerçek adının da aslında hiçbir zaman kaybolmadığı anlaşılır. Bu ad günümüze Anya olarak ulaşmıştır. Geç Tunç ve Demir Çağı'nda jeopolitik olarak son derece önemli bir kent olan Anaia'nın İÖ I. binyılın sonunda daha çok kutsal bir alana doğru evrilmesi, sonrasındaki Bizans Çağı'na da etki etmiş gibidir.

Anahtar Kelimeler: Kadıkalesi, Anaia, Geç Tunç Çağı, Demir Çağı.

Abstract

Anaia in the Late Bronze and Iron Age: Comments in the Light of Archaeological and Epigraphic Data

There are no archaeological finds as in situ in Kadıkalesi Höyüğü excavations inside or outside

* Doç. Dr. İzmir Demokrasi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, İzmir.
E-posta: ozdenurkmez@gmail.com ORCID: 0000-0003-4213-3497
(Makale Gönderim Tarihi: 18.12.2023 - Makale Kabul Tarihi: 28.02.2024)

the city walls. On the other hand, archaeological material in various species gives us important information both about the Höyük and its surroundings. All this archeological material: ceramic, plastic, architectural and epigraphic, shows us at least there are living people in here at Chalcolithic period. It is not wrong to see the Late Bronze Age as its relatively golden age in the life of the Höyük for nearly six thousand years. The name of Kadıkalesi in this age is probably Nanuwasa. After that, Iron Age has changed the entire Mediterranean World. Nanuwasa seems to be negatively affected by this change. Although it can never be said that it has completely lost its independence, it has been understood that during the first millennium BC it was under the control of the strongest Ionian cities, Kolophon, Ephesos and Samos. It is also understood that during this period the name evolved and turned into Nanaia and Anaia. Another important thing about Anaia is that it does not a small city. Actually, Anaia is the ancient name of the entire region in the southernmost part of the Kusadasi Bay, which is restricted by Mount Mykale. Kadıkalesi Höyüğü should be the acropolis / center of this land. This position, at least when it came to the Roman era, also caused the cultivation of Hera and Artemis cults there. From this point of view, the real name of the city, which is probably now called Neapolis, has never actually disappeared. This name came up as Anya today. Anaia, a geopolitically important city in the Late Bronze Age and the Iron Age, became a more sacred area at the end of the first millennium BC and this affected the Byzantine era.

Key Words: *Kadıkalesi, Anaia, Late Bronz Age, Iron Age.*

Giriş

Kuşadası Körfezi'nin güneyinde, günümüz Davutlar Sahili Nazilli Sitesi'nde konumlanmış olan Kadıkalesi Höyüğü üzerinde 2001 yılında Zeynep Mercangöz tarafından bir Bizans kazısı olarak başlatılan çalışmalar yirmi iki yıldır devam etmektedir¹. Bu uzun süreç içinde, kazının ilk yıllarında sur dışında gerçekleştirilen çalışmalar, Bizans öncesi dönemlere dair önemli buluntular vermiştir. Kazının son yıllarında ise, arazi ve mülkiyet problemlerinden kaynaklı çalışmalar yapılamamış, buna karşın Bizans öncesine ait arkeolojik buluntular höyüğün MS 12-13. yüzyıla ait üst tabakalarından gelmeye devam etmiştir. Bizans kilisesi ve surunun yapımı sırasındaki hafriyatın, eski çağ tabakalarını tahrip etmekle kalmadığı, aynı zamanda bu arkeolojik kalıntıları kendi üst tabakasına da taşıdığı anlaşılmaktadır. Kadıkalesi'nin Bizans öncesi buluntularına bakıldığında, en azından 250m.'lik bir çapa ve 25m. yüksekliğe sahip olan höyüğe en erken olarak ilk kez Geç Kalkolitik² Dönem'den itibaren yerleşildiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, özellikle Geç Tunç Çağı'na ait olan buluntular höyük üzerindeki bu döneme ait yerleşimin önemine işaret eder. Batı Anadolu'nun Geç Tunç ve Erken Demir Çağı kimlik problemi ile de ilişkili olarak, özellikle bu dönemlere ait buluntular heyecan verici olmuştur. Daha sonraki klasik dönemlere ait buluntular da kayda değer bir biçimde ilgi çekicidir (fig.1-2). Antik Çağ'da Anaia ismiyle anılmaya başlayan yerleşim, Arzawa ve Ionia kültür tarihi açısından oldukça önemlidir. Özellikle Karanlık Çağların aydınlatılması ve Erken Demir Çağ'ın bölgede filizlenmesi konularında önemli buluntulara sahiptir. Bu çalışmadaki amaç arkeolojik, epigrafik veriler ve antik yazarlar vasıtasıyla bütünsel bir bakış açısı oluşturmak ve yerleşimin

¹ Kazının başlangıcı ve ilk yıl çalışmaları için bk. Mercangöz 2002, s.125-138.

² Kadıkalesi'nin genel prehistoryası için bk. Akdeniz 2006, s.1-35; Akdeniz 2008, s.28.

Eski Çağ tarihindeki yerini, gelişimini ve önemini ortaya koymaktır.

Geç Tunç Çağı ve Erken Demir Çağı Kadıkalesi Buluntuları ve Söyledikleri

Höyük'te 2002 yılında bulunan bronz Hitit heykelciği³, aslında Ege Kültürü'nün bir parçası olan Kadıkalesi'nin İç Anadolu ile olan ilişkilerini ortaya koyar. Yaklaşık 8cm. uzunluğundaki erkek heykelciğin, boynuzlu başlıktan ziyade uzun konik bir başlığa sahip olması, aynı zamanda mızrak fırlatır pozisyonu, onu Teşup gibi bir tanrıdan çok, propagandist nitelikli bir savaşçı figürüne yaklaştırır (fig.3). Benzer savaşçı heykelleri Mısır, Levant, Anadolu ve az sayıdaki diğer bazı Ege merkezlerinde de görülmektedir. Kadıkalesi heykelciği ise en çok Levant örnekleriyle ilişkilendirilerek, MÖ XV/XIV. yüzyıl Hitit üslubu içinde değerlendirilmiştir⁴. Aynı dönemlerde, Kadıkalesi Höyüğü'nün batılı ilişkilerinin çok daha kuvvetli olduğu anlaşılır. Höyükte yapılan kazılarda ilk yıldan itibaren her yıl bulunan çok sayıdaki Miken seramiği, yerleşimi Batı Anadolu'daki önemli Miken merkezlerinin arasına sokmaya yetmiştir. Kadıkalesi'nde bulunan II. binyıl seramiğinin yaklaşık %60'lık bir kısmını oluşturan Miken seramiği, GHIIIA2 evresinden GHIIC evresine, yani Minos uygarlığının ortadan kalktığı MÖ XIV. yüzyılın ortalarından, Miken ve Hitit uygarlıklarının yok olduğu MÖ XII. yüzyılın sonlarına kadar süreklilik gösterir.

Yüzde 90'nından fazlasının yerli üretim olduğu anlaşılan seramikler, boya renkleri açısından ana olarak iki gruba ayrılabilir. Açık zemin (7/6 7.5YR) üzerine kırmızı boyanın kullanıldığı ilk grup, Kadıkalesi'nde en çok bulunan tiplerdir. Daha çok içki kasesi ve krater gibi açık kap formlarına ait olan bu parçaların sayısı yüzlerce (Fig.4). İkinci grubu oluşturan siyah boyalı örnekler, daha farklı tonda bir hamura (8/4 10YR) sahiptir ve kırmızı boyalı örneklerden sayıca daha azdırlar (fig.5). Bunlar içinde örneğin karakteristik bir Miken formu olan üzengi kulplu kaplara ait parçalar da vardır. Kadıkalesi'nde Geç Tunç Çağı'na ait bir diğer seramik grubu, Minyas seramiği denilen Anadolu kökenli yerli ürünlerdir (fig.6). Gri, kırmızı ve sarı mallar olarak kendi içinde gruplandırılacak bu yerli seramikler, kayda değer sayıda olsalar da Miken tiplerinin onlardan sayıca daha fazla olduğu görülür. Akdeniz'in 2001-2005 yılları arasında Kadıkalesi'nin Miken seramikleri üzerine yaptığı çalışmada GH III A Dönemi'nden daha erken bir örneğe rastlanmadığı ve parçaların çoğunluğunun GH III C Dönemi'ne ait olduğu belirtilmiştir⁵. Kan'da Kadıkalesi'nin II. binyıl seramikleri üzerine yaptığı çalışmada Akdeniz'le çok benzer sonuçlara ulaşılmıştır⁶. Bununla birlikte yerli gri minyaslar üzerine yaptığı tespitler⁷ Kadıkalesi'nde Troia VI ve VIIb dönemleri arasında (MÖ 1900-1100) kesintisiz bir yaşamın izleri olarak karşımıza çıkar. Özellikle Geç Tunç Çağı'nın sonlarında ve Demir Çağı'nın başlarında Kadıkalesi'nde Troia VIa-b türdeşlerinin azlığına karşın, Miken GH IIIC ya da Mountjoy'un tabiriyle Doğu Ege

³ Akdeniz 2004, fig. 5.

⁴ Akdeniz 2004, s.52.

⁵ Akdeniz 2007, s.55.

⁶ Kan 2005, s.93.

⁷ Kan 2005, s.102.

*Koine*⁸ seramiğinin yoğunluğu Kadıkalesi'nde bir değişimin kesin göstergesi olarak önemlidir.

Bizim Kadıkalesi Miken seramikleri üzerine yaptığımız gözlemler de Akdeniz ve Kan'in tespitleriyle benzer sonuçlar vermiştir. Araştırmacılar aynı sonuçlara 2001-2005 yılları arasında yaklaşık yüz elli adet parçayla ulaşımsken, bizim onlarla benzer sonuçlara 2001-2017 yıllarına ait bine yakın parçayla ulaştığımızı belirtmek gerekir. Boya renklerine göre üç gruba ayırdığımız Miken seramik parçalarının büyük bir kısmı gerçekten de GH III C dönemine aittir. Batıda Korinth'den doğuda Tarsus-Gözlükule'ye kadar çok geniş bir alana yayılan bu koine tipi seramikleri süsleyen spiral, bant, dalgalı çizgi, kanca, dikey sıralı dil motifleri vb. öğeler ortaktır ve Kadıkalesi örneklerinde de görülür. Hatta örneğin Tarsus-Gözlükule örnekleri de Kadıkalesi örneklerinde görüldüğü üzere aynı dönemlere ait olmalarına karşın farklı hamur ve boya renkleriyle karşımıza çıkmaktadır⁹. Bu durum aslında karanlık çağ olarak nitelendirilen MÖ XII. yüzyılın "karanlık" tabiri ile çelişkili bir durum gibidir. Nitekim GH IIIC/Konie malları, içinde Kadıkalesi'nin de bulunduğu Ege ve Akdeniz Dünyası'ndaki bir birlikteliğin ya da ticaretin önemli bir göstergesidir. Hatta sonraki XI. yüzyıl mallarına göre boya-bezeme açısından çok daha zengin oldukları açıktır. Daha önceki çalışmalarda Kadıkalesi'nden gelen hiçbir submyken parçasından söz edilmemiştir. Bu durum yerleşmede sanki 1100 yılları dolaylarında yaşamın birden kesildiğine dair yanlış bir izlenime kapılmamıza neden olabilir. Bununla ilgili olarak Ege'deki submyken örneklerinin (MÖ 1100-1050) gerçekten de GH IIIC dönemine göre çok azaldığı ve buna paralel olarak yozlaştığı söylemek gerekir. Söz konusu yozlaşma hem özensiz çark çekimlerinde hem de bezemelerde karşımıza çıkar. Ayrıca seramikler üzerindeki boya-bezeme azalmıştır. Var olanlar da özellikle çok özensizce yapılmış gelişigüzel dalgalı çizgilerdir¹⁰. Kadıkalesi'nde böyle örneklerin kesinlikle var olduğunu söylemek mümkün değildir. Çünkü submyken (MÖ 1100-1050) olma olasılığı yüksek bazı örnekler küçük parçalar halinde ele geçmiştir.

Bununla beraber Akdeniz'in kuruluşunda benzer örneklerle karşılaştırarak değerlendirdiği, Kadıkalesi'nin tek tanımlanmış Miken örneği olan çift kulplu derin kâse(skyphos) GH III C'nin erken-orta evrelerine tarihlenmiştir¹¹. Buna karşın çok benzer formdaki bazı Attica örneklerinin GH III C'nin sonuna tarihlendirildiğini belirtmek gerekir¹². Hatta Kadıkalesi kasesinin hem formsal bozukluğuna hem de yozlaşmış özensiz dalgalı çizgi motifine bakıldığında onu erken bir submyken örneği olarak değerlendirmek de olasıdır. Bu saptamalarla, Kadıkalesi'nde GH III C (MÖ 1100) sonunda gerçekten de önemli bir değişimin olduğu seramik verilere göre kesindir. Fakat bu değişimin yerleşimin tamamen terk edilmesi ile ilgili olduğunu söylemek mümkün değildir.

Kadıkalesi'nde Geç Tunç ve Erken Demir Çağı'na ait bahsi geçen Hitit, Miken ya

⁸ Mountjoy 1998, s.53.

⁹ Ünlü 2005, fig.1-3.

¹⁰ Desborough 1964, Pla.14-15.

¹¹ Akdeniz 2007, s.52-55, 136a-b, res.16.

¹² Mountjoy 1999, s.635, fig. 244, 651-652.

da yerli tüm buluntular, aslında söz konusu dönemde bölgenin tarihinin aydınlatılabilmesi için önemli ip uçları vermektedir. Yaklaşık 250 yıllık bu dönemde (MÖ 1350-1100) Kadıkalesi yerleşmesinin demografik ve siyasi durumu ile ilgili çeşitli sorular sorulabilir. Buna göre, Geç Tunç Çağı'nda Kadıkalesi'nde oturan halkın menşei nedir? Bu halk her zaman özerk midir? Burada bir Hitit otoritesinden bahsetmek mümkün mü? Kadıkalesi bu dönemde bir Miken kolonisi mi yoksa onlarla sıkı ticari ilişkiler içinde mi? Ya da tüm bunlardan farklı olarak dönemin iki erki olan Hitit ve Miken'ler arasında sıkışıp kalmış basit bir kıyı Ege yerleşimi miydi? Tüm bu soruların ve benzerlerinin tartışmalı cevapları, ancak Kadıkalesi'nin içinde bulunduğu bölge tarihinin incelenmesiyle verilebilir.

MÖ II. binyılda Anadolu'daki en büyük siyasi ve askeri güç olan Hititler'in Anadolu'nun batısı ile siyasi ilişkilerine dair ilk izler Labarnas Dönemi'ne (MÖ 1680-1650) aittir. Bu dönemde Hititler ile Batı Anadolu kıyılarını temsil eden Arzawa ülkeleri arasında bir mücadelenin olduğu anlaşılmaktadır¹³. I. Hattuşili Dönemi'nde ise Arzawa'nın ilk kez işgal edildiği (MÖ 1650-1620), daha sonra bir ayaklanmanın gerçekleştiği fakat bunun bastırıldığı düşünülmektedir¹⁴. Yaklaşık olarak MÖ 1420-1400 yıllarında iki bölge arasında çok daha sıcak temaslar söz konusudur. Buna göre bir Hitit metninde, I. Arnuwandas babası Tudhaliyas ile ilgili verdiği bilgilerden, Batı Anadolu'da vasal bir bey olan Madduwattas'ın Tudhaliyas'a karşı ayaklanarak Arzawa'nın kontrolünü ele geçirdiği anlaşılmaktadır¹⁵. Madduwattas daha sonra Piggaya halkı ile ittifak kurarak Alasiya'yı ele geçirmiştir¹⁶. Hatta Madduwattas'ın ardılı olan Tarhunderadu'nun Hititler üzerine yaptığı sefer¹⁷, Arzawa'nın XIV. yüzyılın başındaki güçlülüğünü ortaya koyar. Fakat I. Suppiluliumas döneminden (MÖ 1380-1340) itibaren Arzawa'nın tekrar Hitit kontrolünde olduğu anlaşılır¹⁸. II. Mursilis/Murşili Dönemi'nde (MÖ 1339-1306) Arzawa'nın başkenti olduğu anlaşılın Apasas'da (Ephesos)¹⁹ oturan Uhhazitis, Hititlere büyük sorun teşkil etmiş ve Mursilis'in Arzawa'ya büyük bir sefer yapıp Aphasas'ı tahrip etmesine neden olmuştur. Bu sefer sonucunda Aphasas'da ele geçirilen 15000'den fazla kişi kentin o dönemdeki büyüklüğünü ortaya koyar. Uhhazitis'in ise kent ele geçirilmeden önce bir gemiyle Ahhiyawa (Miken) adalarından birine sığındığı aktarılır²⁰. İÖ XIII. yüzyılda, II. Muwattalis Dönemi'nde 1285 yılı dolaylarındaki büyük Kadeş Savaşı'nda Hitit müttefikleri arasında Arzawa da sayılır. III. Hattusilis ile birlikte (MÖ 1275), Arzawa'da

¹³ Kinal 1953, s.33.

¹⁴ Tartışmalı Hattusilis yıllıkları ve yorumlar için bkz. Dinçol 1982; Brandau ve Schickert 2003, s.129, dn. 34.

¹⁵ Bryce 1999, 145.

¹⁶ Burada özellikle Kuşadası Yılancı Burnu yakınlarındaki "Pygale" kenti ile "Piggaya" kenti arasındaki fonetik benzerlik ilgi çekicidir. Yılancı Burnu'nda ele geçen II. binyıl seramiği de bu açıdan anlamlıdır. Yılancı Burnu için bkz. Özgünel 1983, s.728, dn. 210.

¹⁷ Kinal 1953, s.34.

¹⁸ Kinal 1953, s.26; Macqueen 1999, s.50.

¹⁹ Apasas-Ephesos eşleşmesi için bkz. Garstang – Gurney 1959, s.88; Bryce 1974, s.112.

²⁰ Bryce 1974, s.105; Mellaart 1986, s.217-218. Bahsi geçen ada belki de yakınlığı nedeniyle Samos olabilir. Ayrıca II. Murşili'nin seferi için bk. Özkan 2016, s.409-411.

ortaya çıkan Uhhazitis'in torunu Piyamaradus'un batıda Ahhiyawa ile kurduğu müttefiklik ile Hititlere karşı yeniden bir mücadeleye girildiği anlaşılır²¹. Onun bir ardılı olan Tarhundaradu²² ile de bu sefer IV. Tudhaliyas (MÖ 1250-1220) uğraşmak zorunda kalmıştır. Tarhundaradu da selefleri Uhhazitis ve Piyamaradus gibi Ahhiyawa ile yakınlık kurma yoluna gitmiş fakat yine de Tudhaliyas karşısında tutunamamıştır²³. MÖ XII. yüzyılın başında Hititler'in deniz kavimleri göçü ile yıkılmasının ardından Arzawa ile ilgili bilgiler de doğal olarak yok olur. Bununla birlikte III. Ramses, bu göç/saldırı yüzünden tahrip edilen ülkeler arasında Arzawa'yı da sayar.

Hitit metinlerine tümenden bakıldığında, Hititler'in adına Arzawa dedikleri, belki de şehir devletlerinin birleşerek oluşturduğu konfederal bir yapıdan bahsedilebilir. Hatta Batı Anadolu'daki bu yapılanmayı vasal bir krallık haline dönüştüren şey, MÖ XVII. yüzyıldan itibaren Hititler'in burayla önemli ölçüde ilgilenmesi ve kontrol altında tutma çabası ile ilgili olmalıdır. Bu ilgi ve çaba, başkenti Apasas olan bu birliğin aynı zamanda yüzyıllar boyunca tam olarak başarılı olamasalar da Hititler'le bir mücadele içine girmelerine neden olmuştur. Fakat Arzawa'nın MÖ XIV. yüzyılın ortalarından itibaren Ahhiyawa (Mikenler) ile kurduğu ilişkiler, bu dönemden sonra Hititler'in işini daha da zorlaştırmış gibidir. Aslında Geç Tunç Çağı boyunca Arzawa'nın neredeyse sürekli Hitit kontrolü altında olduğu anlaşılrsa da Arzawa üzerindeki kesin bir hakimiyetinden söz edilemez. Bizim için buradaki asıl önemli nokta, Kadıkalesi'nde MÖ XV/XIV. yüzyıla ait Hitit savaşı heykelciği ve yoğun miktardaki Miken buluntusu ile birlikte yerleşimin Arzawa içindeki durumudur. Özellikle MÖ XV. yüzyılın ikinci yarısında alevlenen Hitit-Arzawa mücadelesinden MÖ XIV. yüzyılın ilk yarısında Hititlerin galip çıkması, Kadıkalesi Heykelciği'ni anlamlı kılar. Bununla birlikte, MÖ XIV. yüzyılın ortalarında tam olarak palazlanan Miken Kültürü/Gücü'nün (Ahhiyawa), Arzawa ile olan ilişkileri ve müttefikliği, Kadıkalesi'nde aynı dönemde görülmeye başlayan GHIIIA2 Miken seramikleri ile de anlam kazanır. Bu değerlendirmeye kendisine çok yakın Arzawa başkenti Apasas/Ephesos ve belki de daha yakın bir Arzawa kenti Piggaya/Pygale/Yılancı Burnu'nun varlığı düşünüldüğünde Kadıkalesi'nin de tam bir Arzawa kenti olduğunu kabul etmek yanlış olur mu?

Şu ana kadar Hitit metinlerinde Kadıkalesi'ne karşılık gelebilecek bir yer ismiyle karşılaşmamıştır. Fakat yakın çevresindeki yerler, Arzawalı Kadıkalesi'nin Geç Tunç Çağı'ndaki durumunun anlaşılmasına yardımcı olabilir. MÖ XIV. yüzyılın ilk yarısında Mikenler'le ittifak kuran büyük Arzawalı Madduwatta'nın ayrıca Piggaya adamını da alarak Hititler'in elindeki Alasia yani Kıbrıs'a sefer yapıp alması anlamlıdır. Çünkü Kadıkalesi gibi yoğun II. bin yıl seramiğine sahip Yılancı Burnu'na lokalize edilen Piggaya, ayrıca Pygale'nin Arzawaca ilk adı olarak görülür²⁴. Öyleyse Alasia'yı fethetmek için çıkan Piggaya insanları içinde, aynı coğrafyayı paylaşan ve çok yakında olan Kadıkalesililer de var mıdır? II. Murşili MÖ XIV. yüzyılın sonunda Arzawa sorununu kökten çözmek için sefere çıkar. Seferin tamamlanması için son iki yer kalmıştır. Bunlar

²¹ Niemeier 2002, 521.

²² Bu kral II. Tarhundaradu'dur.

²³ Mellart 1986, s.223; Niemeier 2002, s.521.

²⁴ Piggaya adı için bk. Bryce 1999, s.136; Seçer 2012, s.7, dn.8.

Arinnanda Dağı'ndaki korunaklar ve Puranda kentidir. Çok sayıdaki Arzawalı ise adalara kaçmıştır. Arinnanda Dağı'na çıkanlar ise sonrasında açıktan teslim olmuştur. Arinnanda'nın bu günkü Dilek Yarımadası yani Mykale Dağı olduğu neredeyse tartışmasız olarak kabul edilir²⁵. Bununla birlikte, Meriç ve Hawkins'e²⁶ göre Puranda torbalının hemen batısındaki Bademgediği Tepesi'dir. Ahmet Ünal'a göre Puranda Priene'dir. Fakat Hitit metinlerinde geçen Pariyana'nın Priene olduğu da düşünülmüştür²⁷. II. Murşili bu son kale Puranda'yı ilk yıl alamamış, fakat sonraki yıl bunu başarmıştır. Eğer Priene Hitit metinlerindeki Pariyana ise, son kale Mykale Dağı'na yakınsa ve bu kale Arzawa topraklarında en batıdaysa, buranın Kadıkalesi toprakları olma ihtimali de yabana atılmamalıdır. Bu olasılık Kadıkalesi Höyüğü'ne bakıldığında tatmin edici gelmeyebilir. Fakat höyüğün hemen kuzyindeki ve ancak 2-3km. mesafesindeki Ilcatepe bu konuda ilgi çekicidir. Ilcatepe doğal kayalık bir tepe olmasıyla birlikte, tüm alana ve geçiş kontrolüne hâkim bir konumdadır. Bu geniş kayalık tepe, sadece jeopolitik ve askeri bir konumda değildir. Aynı zamanda tüm çevresini kuşatan kyklobik tarzda büyük sur duvarına ait kalıntılara da sahiptir (fig.7-8). Bulduğu çevreye hâkim, kayalık ve geniş tepelerin etrafının, kyklobik taşlarla örülerek çevrelenmesiyle oluşturulan korunaklı kale yerleşimlerine *sitadel* denilmektedir. İlk kez MÖ XIV. yüzyıldan itibaren inşa edildiği düşünülen Miken sitadelleri, daha sonraları gelişerek Mikenai ya da Tryns gibi büyük örneklerle dönüşmüştür²⁸. Öyleyse Ilcatepe Sitadeli, son kale Puranda olmasa bile, seramiklerle kanıtlanan Arzawalı Kadıkalesi ve Ahiyawa Mikenleri arasındaki ilişkiler neticesinde, Hitit baskılarına karşı inşa edilmiş olabilir mi? Ilca Sitadeli ile ilgili başka bir seçenek, tam tersine bölgeyi kontrolü altına alan Hititler tarafından inşa edilmiş olma ihtimalidir. İster Hititler ister Arzawa/Ahiyawa'lılar tarafından inşa edilmiş olsun, Geç Tunç Çağı'nın uzun ve çalkantılı yüzyıllarında Ilca Sitadeli'nin doğu ve batının güçleri arasında birkaç kere el değiştirmiş olma olasılığı fazladır.

Mısır Kralı III. Amentohep'in MÖ XIV. yüzyılın ortasına ait yazışmalarında, Arzawa ülkesiyle yapılan bir anlaşma vardır. Knudtzon, bu mektupları 1902 yılında yayınladı. Bu dil Hint-Avrupalı bir dildi ve ilk olarak bu dönemde "Arzawa dili" olarak adlandırıldı. 1920 dolaylarında, yani Hititçe'nin çözümlenmesinden çok daha önce, bu dil tanımlanmaya başlandı. Luvice denilen bu dil, Hitit metinleri tarafından anlaşıldığı üzere Luvi insanların yani Luviya'nın dilidir ve akraba bir Hint-Avrupalı dil olan Hititçe'nin Luvice'den çok şey aldığı görülmüştür²⁹. Boğazköy tabletlerinde, "Luviya Ülkesi/Luviumna/Luvi Adamı" gibi tabirler bulunmaktadır³⁰. Özellikle Hawkins, MÖ XVI-XV. yüzyıllarda Luviler'in ülkesi anlamındaki Luviya Ülkesi'nin, MÖ XIV-XIII. yüzyıllarda artık yerini daha coğrafik ve politik bir isim olan Arzawa'ya dönüştüğünü

²⁵ Arinnanda ve Puranda ile ilgili olarak ayrıntılı olarak bkz. Ünal 2017, s.19-36.

²⁶ Hawkins 2002, s.98.

²⁷ Herda 2013, s.476, dn.176.

²⁸ Gür 2014, s.13.

²⁹ Eminoğlu, v.d. 2001, s.168; Hawkins 2003, s.128.

³⁰ Hofner 1997, s.19, 29, 30-31.

söyler³¹. Özet olarak, son dönemlerde ve çoğunlukla kabul edilen durum, büyük Arzawa toprakları yani Batı Anadolu'nun büyük kısmını oluşturan halkın Luviler olduğudur ki Geç Tunç Çağı'nın Kadikalesi de bir Arzawa yani Luviya kenti, halkı da Luviler olmalıdır.

Tunç Çağı'nın sonunda Miken saraylarının yıkılması ile aynı anda görülmeye başlayan GHIIC seramiği, hemen sonrasında Kadikalesi örneğinde olduğu gibi Ege adaları ve Batı Anadolu kıyılarında da görülmeye başlamıştır³². Özellikle Mountjoy, Adalar ve Batı Anadolu'da görülen GHIIC tiplerini Miken seramiğinden daha farklı ve kendine özgü olarak görür ve bunları *Doğu Ege-Batı Anadolu Karma Tipleri* olarak yorumlar³³. Ona göre Miken saraylarının yıkılması ile ortaya çıkan GHIIC seramiği, Kıta Yunanistan'da farklı, Batı Anadolu'da farklı bir tarzda gelişmiştir. Aynı seramiklerin Kilikyadaki Tarsus-Gözlükule, Mersin Soli, Kazanlı, Kilisetepe ve Tel Tayinat'ta da görülmesi³⁴, Kıta Yunanistan Mikenleri ya da Batı Anadolu'lular tarafından bir andaki yayılmanın ya da göçün bir işareti olarak karşımıza çıkar. Desborough dalga bezeli bu GHIIC seramiğini, yıkımı meydana getiren deniz kavimlerinin seramiği olarak niteler³⁵. MÖ 1200 yılları Doğu Akdeniz'in işgalinden ibaret değildir. Aynı dönemde Yunanistan'daki Miken saraylarının da tahrip olduğu görülür³⁶. Öyleyse bu deniz kavimleri göçünün asıl tetikleyicisini, yurtları Dorlar tarafından işgal edilen Mikenler olarak görmek yanlış olmaz. Yurtlarından ayrılmış Mikenler Batı Anadolu'da Luvilere sığınmış ve hemen sonrasında artık yok olma eşiğindeki Hititler'in yokluğunda Doğu Akdeniz'deki kaynaklara ve zenginliğe saldırmış olmalıdırlar. Öyleyse, Kadikalesi ve yakın merkezlerde³⁷ görülen MÖ XII. yüzyıl GHIIC seramiklerini de Miken-Luvi birlikteliğinin ortak ürünleri olduğu söylenebilir. Bahsi geçen dönemdeki Bademgediği GHIIC seramiği ve Kadikalesi GHIIC seramiği türdeş seramiklerdir. İki buluntu merkezi arasındaki en önemli ve tek fark, belki de Bademgediği örnekleri üzerinde, gemilerinin içinde betimlenen kirpi saçlı ya da tüylü başlıklı asker figürleridir³⁸(fig.9). Bu tip GHIIC asker figürlü seramiklerinin, Kadikalesi'nde şu ana kadar bulunmaması ile birlikte, ileriki dönemde bulunması şartırtıcı olmayacaktır. III. Ramses döneminde deniz kavimleri saldırılarına ait betimlemelerde, tüylü başlıklı savaşçılar bu açıdan ilgi çekicidir³⁹(fig.10). Bunlar acaba gerçekten de içinde Kadikaleliler ve Bademgedikliler'in de olduğu Batı Anadolu'lular mıdır?

Tüm bu değerlendirmeler sonucunda Demir Çağı'nın ilk yüzyılı olan MÖ XII. yüzyılın karanlığından bahsetmek mümkün müdür? Kadikalesi'nin MÖ XII. yüzyıl yoğun GHIIC seramiği, yerleşimin karanlığından ziyade aydınlığını göstermektedir.

³¹ Hawkins 2013, s.31.

³² Anadolu'daki GHIIC buluntu merkezleri için bkz. Gür 2012a, s.55-75; Gür 2012b, s.35-55.

³³ Mountjoy 1998, s.33-67.

³⁴ Mountjoy 2005, 83-135; Yağcı 2007, s.367-376; Gates 2010, s.71, 80.

³⁵ Desborough 1964, s.11-12.

³⁶ Gür 2014, s.171.

³⁷ Bunlar: Bademgediği Tepe, Çine Tepecik ve Ayasuluk'dur.

³⁸ Meriç – Mountjoy 2002, s.79-98; Yasur-Landau 2010, fig.5.72.

³⁹ luwianstudies.org

Karanlık Çağ tabiri ise aslında yalnızca, Hititler'in ve doğal olarak onların verdiği bilgilerin MÖ XII. yüzyılın başından itibaren yok olmasıdır. Arkeolojik anlamda bir karanlıktan bahsetmek ise mümkün değildir. Hitit'lerin yıkılışı aynı zamanda Tunç Çağı'nın da sonunu getirmiştir. Hitit'lerin yıkımına sebep olan Ege göçlerinden Mısır kaynaklarında Arzawa'nın da olumsuz olarak etkilendiği bildirilse de bir Arzawa kenti olduğunu kabul ettiğimiz Anaia'da (Kadıkalesi) ele geçen GHIIC seramikleri (XII. yy), Erken Demir Çağ'da da burada yaşamın artık başka dinamiklerle devam ettiğini göstermektedir. Özellikle Miken GHIIC seramiklerinin bu dönemde Samos'ta dahi görülmemesi, zaten ortadan kalkmış bir Miken uygarlığı ile uyumlu bir biçimde, Anaia örneklerinin Miken geleneğinin bir devamı olarak yerel üretimler olduğuna işaret etmektedir. Bununla birlikte, Anaia'nın II. binyıl seramikleri içinde en az Miken örnekleri kadar yer teşkil eden minyaslar⁴⁰, bir Miken kolonisi olmasından ziyade, onun Anadolu ve Arzawa'lı kimliğinin bir göstergesidir. Fakat bu kimliğin Demir Çağı'nda aynı şekilde korunduğunu düşünmek, dönemin şartlarına bakıldığında mümkün değildir. Bu durumla ilişkili olarak, Yunanistan tarafından gelen göç dalgası, sonraki XI. yüzyılda da farklı bir biçimde devam etmiştir. Fark ise artık Yunanistan'ın tek sakinlerinin Mikenler olmayışıdır. Özellikle yüzyılın sonlarından itibaren yoğunlaşmaya başladığı anlaşılan göçler, Klasik Arkeoloji geleneğine göre kuzeyden güneye Aioller, Ionlar ve Dorlar tarafından yapılmıştır.

Demir Çağı'nda Kadıkalesi ve Çevresi

İçlerinde örneğin daha sonra Anadolu yerlilerine dönüşecek olan Phryg'lerin de bulunduğu Doğu Avrupalı kavimlerin başlattığı ilk büyük göç ve işgal hareketinin en önemli sonucu, Hitit ve Miken kültürlerinin çökmesiyle Kıta Yunanistan'dan Anadolu'ya tam bir otorite boşluğunun oluşmasıdır. Bu durum, zaten MÖ XIV. yüzyılın ortalarından itibaren yoğunlaştığı anlaşılan Yunanistan, adalar ve Batı Anadolu arasındaki geçişleri kolaylaştırmış gibi görünse de artık Anaia⁴¹ gibi eski Arzawa kentlerinde yok olmaya yüz tutmuş Miken kültür öğelerinden söz etmek mümkün değildir. Peki eski Arzawa Anaia'nın Anadolu kimliği devam edebilmiş midir? Tunç kültürlerinin yok olduğu XII. yüzyıldan yaklaşık bir asır sonra, yani MÖ XI. yüzyılda, önceki gibi yıkıcı olmamakla beraber ikinci bir göç dalgası söz konusudur⁴². Aslında bu iki göç dalgası arasında sıkı bir bağlantı vardır. MÖ XII. yüzyılda Yunanistan'a kuzeyden giren Dorlar, sadece Miken kültürünü sonlandırmakla kalmamış, aynı zamanda onların zaten birkaç yüzyıldır yakın ilişkiler içinde olduğu Batı Anadolu kıyılarına doğru göç etmelerine daha doğrusu koloniler kurmalarına neden olmuştur. Aslında bu göç edenlerin salt Miken'ler olup olmadıkları da tartışmalı olup, bunların içindeki Dor'lu öğeler de aranabilir. Başka bir deyişle, MÖ XII. yüzyılda Kıta Yunanistan'da Miken-Dor kültürünün kaynaşmasından filizlenen yeni Hellen kültürünün XI. yüzyıldaki ilk hedefi artık Hitit gibi bir otoritenin olmadığı, yabancı olmayan Batı Anadolu kıyılarıdır. Fakat, Anaia örneğinde olduğu gibi, eski Arzawa

⁴⁰ Kan 2005, s.94-100.

⁴¹ Anaia=Kadıkalesi için bir sonraki bölüme bakınız.

⁴² Mansel 1995, s.93-96.

Anadolu kentlerinin bu koloni hareketine ne kadar direndiği tam olarak belli değildir. Bu direncin boyutları nasıl olursa olsun, Kuşadası Körfezi'nin merkez olduğu bölge, birkaç yüzyıl sonra altın çağını yaşayacak olan İonia Kültürü'nü doğurmuştur. Anaia bu bölgenin tam ortasında yer alır.

Kuşadası körfezinin tam ortasına ve aynı zamanda İonia'nın da neredeyse merkezine konumlanmış Anaia, İon kültürünün çok önemli yerleri olan Samos, Panionion ve Ephesos üçgeninin ortasında yer alır. Bunlardan Ephesos'un efsaneye göre Kodros oğullarından Androklos tarafından kurulmasında, kentlin yeri belli olmayıp Tanrı'dan bir işaret beklenmektedir. Gelen işaretle başlayan hikâyenin sonunda yabandomuzunun öldürüldüğü bölgede ilk Ephesos kurulur⁴³. Ephesos-Asapas eşleşmesi göz önüne alındığında, aslında Ephesos'un yeni kurulmuş bir Demir Çağ İonia kenti değil, Tunç Çağı Arzawa'sının başkentinin bir devamı olduğu anlaşılır⁴⁴. Fakat, bu Kıta Yunanistanlı göçmenlerin buraya nasıl yerleştikleri ve halkla nasıl karşılaştıkları, bu iki farklı grubun nasıl bir mücadele ya da kaynaşma içine girdikleri sorusunu cevaplamak kolay değildir. Benzer durumlar, İonia'nın diğer 11 kenti için de geçerli olmalıdır. Bu 12 kent, kolonizasyon hareketlerinin hemen sonunda ve en azından MÖ IX. yüzyılda bir İon birliği kurmuş ve merkezini Panionion olarak belirlemiştir⁴⁵. İonların toplandıkları ve büyük bir bayram olan Panionia'yı kutladıkları yer, Mykale/Dilek Yarımadası'nın kuzeyinde bu günkü Güzelçamlı yakınlarına lokalize edilmektedir⁴⁶. Mykale'nin ucundaki Samos Adası ise sadece Demir Çağ'ında İonia'nın en önemli kentlerinden biri olmakla kalmaz, aynı zamanda buluntularıyla da Ahiyawa'nın önemli bir yerleşimi olduğunu ortaya koyar⁴⁷. Anaia, Ephesos'a 20, Panionion'a 10, Samos'a denizden 20km. mesafesi ve bir deniz kenarı yerleşimi olarak sahip olduğu geniş hinterlandı ile oldukça stratejik bir konuma sahiptir. Onun bu stratejik ve yakın konumu, Tunç-Demir Çağı geçişinde söz konusu İon merkezlerinin durumu ile de doğrudan bağlantılı olmalıdır. Anaia'nın coğrafi olarak yüzünün karadan çok denize dönük olması, Demir Çağı'nın başındaki İon göçleri ve kolonizasyon hareketleri sırasında, Anaia'yı en çok Samos'a yaklaştırmaktadır. Söz konusu İon kolonizasyon faaliyetlerinin Batı Anadolu'daki en önemli izleri olarak karşımıza Protogeometrik seramik çıkar.

Kadikalesi'nde bulunan Protogeometrik Dönem'e ait kap parçalarının çoğu skyphoslara ait olmakla birlikte diğer örnekler tek kulplu fincan, amphora ve hydria parçalarından oluşur⁴⁸. Parçalardan bezemesiz olanları, protogeometriğin tipik fırça izleri belirgin, alacalı ve parlak kahverengi-kırmızı firnis rengine sahipken, bezemeli olanlarda ana motif olarak çoğu pergelle çizilmiş konsantrik daire motifi görülür (fig.11). Protogeometrik stilin yozlaşmış Miken stilinin bir devamı olduğu düşünülse

⁴³ Bean 1997, s.140-141.

⁴⁴ Büyükkolancı 2017, s.215.

⁴⁵ Herodotos, I. 142; Bean 1997, s.196-198.

⁴⁶ Bean 1997, s.196-198.

⁴⁷ Hope-Simpson 2003, s.217.

⁴⁸ Anaia'nın protogeometrik seramikleri için bk. Türkan 2006, s.38-44.

de⁴⁹, aslında Atina merkezli Kıta Yunanistan'ın bir yarataısı olduğu; hamur-firnis kalitesi, form ve bezeme unsurları açısından da en azından Erken Demir Çağı Miken örneklerinden çok daha kaliteli olduğu bellidir. Bununla birlikte örneğin Miken ve sonrasındaki submyken kapları üzerinde görülen elle çizilmiş konsantrik dairelerin Protogeometrik stilde pergelle çizilmesi hem bir devamlılığın hem de bir yeniliğin göstergesidir. Bu yeni tekniğin özellikle, Atina merkezli Attika'dan tüm Ege'ye yayıldığı kabul edilir⁵⁰. Kerameikos mezarlığında yapılan ilk kazılar, en erken örneklerin yalnızca Atina'da üretildiğini düşündürmüştür⁵¹. MÖ 1050/1025 dolaylarında Attika'da başlayan bu yeni stil İÖ. 900 dolaylarına kadar moda olmuştur⁵². Bu dönem aynı zamanda Atina'nın Batı Ege'de nüfusunu arttırdığı ve liderlik konumuna geçmeye başladığı bir dönem olarak da görülmüştür⁵³. Bu açıdan Atina kökenli Ionların Batı Anadolu kolonizasyonları ve buna bağlı Protogeometrik Dönem buluntuları da önem kazanır.

Batı Anadolu'da Protogeometrik Dönem seramikleri özellikle Karia ve Ionia kıyılarındaki çok sayıda merkezde ele geçmiştir. Bunlardan Samos'ta ele geçen örnekler MÖ. X. yüzyıla ait olup, üzerlerinde aynı zamanda Sub-Myken etkilerini de taşımaktadır. Adada özellikle Hera Kutsal Alanı ile de ilişkili erken örneklerle birlikte, buluntuların büyük bir kısmının Geç Protogeometrik Dönem'e ait olması Ion göçmenleri tarafından Samos'a belki de MÖ X. yüzyılın ikinci yarısında artık tamamen yerleşildiğini göstermektedir⁵⁴. Anaia'da ele geçen Protogeometrik örnekler Samos'ta da olduğu gibi MÖ. X. yüzyılın başından itibaren görülür⁵⁵. Samos ve karşısındaki Anaia'da hemen aynı tarihlere ait Protogeometrik örneklerin ele geçmesi, aslında Anaia'daki Ion yerleşiminin Samos üzerinden değil bağımsız bir biçimde gerçekleştirildiğinin de bir göstergesi olabilir. Bununla birlikte, örneğin Apasas/Ephesos'ta olduğu gibi Ionların boş bir kente yerleşmiş olması pek mümkün değildir. Bu noktada Arzawalı Anaia ile Ionialı Anai arasındaki değişim ve kaynaşma tartışma konusudur. Klasik Arkeoloji geleneğinde aslında efsanevi bir biçimde Ionların kökeni Atina'ya bağlanır. Ünlü Atina Kralı Kodros'un oğulları yönetimindeki Ionlar, adalar üzerinden Batı Anadolu'ya ulaşır ve Büyük Menderes'in etrafı ile yakın Ege adalarına yerleşirler⁵⁶. Bu efsane doğru olsa bile, Ionia kültürünün söz konusu salt Ion kültürü olmadığını vurgulamak gerekir. Başka bir deyişle, Kıta Yunanistan'dan gelen Ionlar Batı Anadolu'daki bu kültüre isim babalığı yapmış olabilir, fakat Ionia ve Ionialılık aslında eski, yerli ve Anadolu'ya Arzawa kültürü ile yeni Ege'li kültürün bir kombinasyonu gibidir. Hatta bu kültüre MÖ VIII. yüzyıldan itibaren orientalizan öğelerin de eklenmesi ile Ionia kültürü kendine özgü ve deniz/denizcilik yoluyla batıyla her zaman sıkı ilişkiler içinde olan özgün ve yüksek bir kültür olmayı başarmıştır. Bu

⁴⁹ Boardman 1964, s.11.

⁵⁰ Snodgrass 1971, s.48.

⁵¹ Snodgrass 1971, s.44.

⁵² Cook 1962, s.10.

⁵³ Boardman 1964, s.25.

⁵⁴ Walter 1968, s.1, 11, Lev. I-II.

⁵⁵ Türkan 2006, 44.

⁵⁶ Herodotos, I. 147; Bean 1997, s.2, 99, 116, 134, 141, 200, 225.

nedenen İonyalı'lar için Doğu *Hellenli* denilmesinin de hiçbir mahsuru yoktur, çünkü *Hellenlilik* de aslında melez bir aidiyettir.

Yaşadığımız yüzyılın başından itibaren ortaya çıkan yeni bir gelenek ise bu klasik geleneğe tamamen karşı çıkar. *Anadolucu* bu geleneğe göre, kıyı kentlerinde görülen Protogeometrik seramikler İon göçmenlerinin kolonizasyonu ile ilgili değil, tam tersine yerel Luvi halklarıyla yaptıkları ticaret ile ilgili olmalıdır. İonyalılık ise aslında ana unsurlarını Luvilerin oluşturduğu fakat içlerinde Mikenli sığınmacı insanların da bulunduğu karma bir durumdur⁵⁷. Buna en önemli kanıt olarak ise, son yıllarda yayınlanan bir yazıt gösterilir. MÖ XIV. yüzyılın ilk yarısında Mısır'da hüküm sürmüş III. Amenotep'in Theben tapınağında bulunan blok üzerinde, büyük İonia'nın ve burada yaşayan halkın Mitanni ve Luvi arasında olduğu yazmaktadır⁵⁸. Sansasyonel olarak değerlendirilen bu yazıt gerçekten de Atina kökenli *İonialılığın* sorgulanmasına sebep olmaktadır. Buna karşın İonialı Homeros'tan Heredotos'a kadar lehçesi farklı olsa da Anadolu'lu yazarların demir çağında Hellenceyi kullanması, Hellas vurgusunun yadsınamayacağını da ortaya koyar. Öyleyse, İonia kimliğini Luvi, Miken ve son Attika göçmenlerinin karma bir birlikliliği olarak düşünmek daha doğru olacaktır. Peki yeni Demir Çağı İoniası'nda Kadıkalesi'nin kimliği nasıldır?

Kadıkalesi-Anaia Eşleşmesi: Lokalizasyon ve Onomastik Tartışmalar Çerçevesinde Kimlik

Anaia'nın lokalizasyonu ve Kadıkalesi Höyüğü ile ilişkilendirilmesi genel olarak çözülmüş bir problem olarak görülse de duruma hala bazı araştırmacılar şüpheyle yaklaşmaktadır. "Anaia" ismiyle ilk kez, MÖ VI. yüzyılda yaşadığı kabul edilen Pseudo Skylaks'ta karşılaşılır ve yazar kenti Samos territoriumundaki yerleşimlerden biri olarak sayar⁵⁹. Kentin MÖ VII. yüzyılın ortalarındaki Meliakos(Panianion/Melia) savaşında Samos'lular tarafından Kolophon'un elinden alındığı ise Anaia ile ilgili başka bir bilgidir⁶⁰. Thukydides'in *Peloponnesos Savaşı* adlı eserinde Anaia ismiyle birkaç kez karşılaşılır. İlkinde, Sparta ile anlaşma yapan Lesbos'un kuzeyindeki Methymna kenti Atinalılar'ın elinden alınmış, buna mukabil Atina bin kişilik bir hoplit ordusunu Pakhes'in komutasında bölgeye göndermiştir. Fakat kuşatma için Atina donanmasına para gereklidir. Donanma içinden görevlendirilen Lysikles komutasındaki on iki gemi, daha güneydeki Atina müttefiklerinden yardım toplamak için yola çıkar. Maiandros ve çevresinde gezindiği sırada, Karia ve Anaialılar'ın bir saldırısı ile yaşamını yitirmiştir⁶¹. Thukydides'in satırlarından elde edebileceğimiz çıkarımlar, öncelikle "Anaialı" kimliğin bir şehirlilik aidiyeti değil, bölgesel ve ırksal bir aidiyet olduğudur. Bununla birlikte, Anaialılar'ın Sparta yanlısı olmasa bile en azından Atina yanlısı olmadıkları da anlaşılır. Diğer bir sonuç ise, Karialılar ile ya ortak ya da komşu toprakları paylaştıklarıdır. Thukydides'in hikayesinin devamında, Spartalılar Alkides komutasındaki kırk gemiyi

⁵⁷ Işık 2015, s.322-325.

⁵⁸ Işık 2015, s.325, res.40.

⁵⁹ Arslan 2012, s.250.

⁶⁰ Rubenstein – Greaves 2004, s.1063.

⁶¹ Thukydides, III, XVIII-XIX.

Mytilene'ye gönderirler. Fakat, Mytileneliler'in artık Atinalı Pakhes'e boyun eğdiği haberini alan donanma rotasını değiştirip ilk önce Teos'un güneyindeki Myonesos'ta karaya çıkar ve Alkides burada elindeki tutsak mahkumları öldürür. Alkides'in sonraki durağı Ephesos limanı olmuştur. Burada, Anaia'da ikamet eden Samoslu elçiler onu ziyaret ederler. Myonesos'ta yaptığı davranışın, yani hiçbir savaşa girmedikleri halde sırf Atina yanlısı oldukları için Hellenliler'i öldürmesinin hiç yakışık almadığını ifade ederler. Onları haklı bulup öz eleştiri yapan Alkides, başta Khioslular olmak üzere suçsuz olan elindeki birçok tutsağı evlerine dönmek üzere serbest bırakmıştır⁶². Bu satırlardaki çıkarım ise, olayların yaşandığı dönemde, bu kez daha çok bir kent kimliğiyle karşımıza çıkan Anaia'nın Samos ile sıkı ilişkileri hatta belki de onun yönetimi ve toprakları dahilinde olduğudur. Savaş yıllarının ilerleyen dönemlerinde, Mytileneliler Antandros kentinde bazı tahkimat faaliyetlerinde bulunmaya başlamışlar, bu durumdan işkillenen Atinalılar ise başlarına yeni bir *Anaia Vakası* gelmesinden korkarak Antandros'a saldırmışlardır. Burada Thukydides tarafından *Anaia Vakası* olarak tanımlanan olay, Samoslu sürgünlerin Anaia'ya yerleşmelerinden sonra, Peloponnesoslularla haberleşerek donanmaları için yardım almaları ve kentte bu nedenle çıkan isyandır⁶³. Bu satırlardan da anlaşılacağı üzere MÖ V. yüzyılın son çeyreğinde Anaia'yı Samos'un anakaradaki yüzü olarak görmek yanlış olmaz. Thukydides'in savaşa ilgili hikayesinin sonlarına doğru Atinalılar'a karşı yeni bir ayaklanmaya girişen Khioslular'ın, Miletos dışındaki tüm kentleri de ayaklanmaya katmak üzere on gemiyle çıktıkları yolculukta, ilk durakları Anaia olmuştur⁶⁴. Bu girişimin ardından Atina düşmanı Khios donanmasına yardım için gelen 12 Miletos, 5 Thurium, 4 Syrakusai gemisi ile birlikte 1 de Anaia gemisi vardır⁶⁵. Bu sözlerle aslında, Anaia'nın Samos'un bir varsalı olduğu anlaşılabilir aynı zamanda onun bağımsızlığı ve denizciliği de ortaya çıkmaktadır. Nitekim bu ittifakta Anaia'nın adı geçerken, Samos'un adı yoktur. Thukydides'in Peloponnesos Savaşları eserinde, Anaia ile ilgili söylenebilecek en önemli şeyler Atina ve Sparta müttefiklerinin Ege'de güneyden kuzeye, ya da kuzeyden güneye olan siyasi ve muharebe amaçlı yolculuklarında, kentin/bölgenin çok önemli bir jeopolitik konumda oluşudur.

MÖ V. yüzyıldaki bu ilk bilgilerden sonra, MÖ/MS I. yüzyılda Strabon⁶⁶ tarafından aktarılanlar da özellikle kentin konumu ile ilgili olarak çok önemlidir. Buna göre, Samos Boğazı'ndan geçerek Ephesos'a doğru giderken önce Panionion'un geride bırakıldığı, sonrasında ise önceleri Ephesos'a ait olan fakat daha sonra Marathesion karşılığında Samos'a verilen "Neapolis" adında bir yerleşimden bahsedilmektedir (fig.12). Buradan sonra gelinen üçüncü yerin ise "Pygela" olduğu söylenir. Ayrıca yazarın anlattıklarından, Kuşadası Körfezi'nin güneyini kapsayan bu kıyı anakara topraklarının Samos ve Ephesos arasında paylaşıldığı anlaşılmaktadır. Strabon'un Samos Boğazı'nı geçtikten sonra, Panionion ve Pygale arasında saydığı yerin Neapolis

⁶² Thukydides, III, XXXII.

⁶³ Thukydides, IV, LXXV.

⁶⁴ Thukydides, VIII, XIX.

⁶⁵ Thukydides, VIII, LXI.

⁶⁶ Strabon, XIV. I, 20.

isimli bir yerleşim olması, bazı modern araştırmacılar tarafından Kadıkalesi'nin Anaia olamayacağına kesin olarak kanaat getirmelerine, yanlış bir biçimde sebep olmuştur. Çünkü bizce Anaia Kadıkalesi gibi küçük bir yerleşimi değil, merkezi, yani akropolisi Kadıkalesi olan bir territoriumu ifade etmektedir. Kadıkalesi Höyüğü'nde bazıları kilisenin yapımında da devşirme olarak kullanıldığı anlaşılan çok sayıda mimari elemanın çoğu Korinth, İon ya da kompozit tipteki sütun başlığıdır (fig.13). Alanda ve etrafta bulunan bu başlıkların sayısı elliye yakındır ve hepsi de tarafımızdan MS I-III. yüzyıllar arasına tarihlenmiştir. Öyleyse Strabon'un bahsettiği yer, Anaia territoryumunun merkezini oluşturan Kadıkalesi'nde, Roma Çağı'ndaki yeni inşaa faaliyetleriyle mi ilişkilidir? Yani Neapolis Anaia'nın merkezindeki Kadıkalesi'nde kurulan yeni kent midir?

Anaia'nın Antik Çağ'dan sonra görsel olarak yeniden karşımıza çıkışı ilk kez 16. yüzyıldadır. Vaugondy'nin 1756 yılına ait Anadolu haritasında, yerleşim "Anaia" ismiyle Mykale Yarımadası'nın tam burnunda gösterilmiştir⁶⁷. Bu haritadaki konum, Cramer'in 1832 yılında Anaia/Anea halkının Meander (Büyük Menderes) yakınlarında Magnesia ve Priene arasındaki topraklarda yaşadığı ile ilgili verdiği bilgiyle uyumsuzdur⁶⁸. Charles Texier'in 19. yüzyılda Küçük Asya Coğrafyası'nda Anaia hakkında anlattıkları, onun sadece lokalize edilmesine katkı sağlamaz aynı zamanda lokalizasyon tartışmalarının Bizanslı Etienne ve Scylax dönemine kadar eskiye gittiğini de gösterir. Özellikle Etienne, Anaia'yı Samos'un karşısında ve Lydia topraklarında bir yerleşim olarak görür. Hatta yazara göre şehir adını Amazon Anea'dan almıştır. Taxier kendi değerlendirmesinde, Samos'un karşısında deniz kenarında tek başına konumlanmış bir tepeden⁶⁹, yürüyerek ilerlendiğinde bu tepenin daha doğusunda üzerinde pelaglara ait olabilecek temel kalıntılarının olduğu başka bir tepenin olduğundan⁷⁰ ve buranın muhtemelen Lydia ya da Karia topraklarına ait "Anea" olduğundan bahseder⁷¹. Yerleşim "Ania" adıyla ikinci kez 1890 yılına ait Kiepert'in haritasında gösterilmiştir. Haritada ilk kez Kadıkalesi ismine de rastlanır. Kiepert de Taxier gibi Anaia'yı Soğucak'a lokalize eder⁷². Kadıkalesi ve Anaia'nın yine yan yana görüldüğü ve höyük ile Soğucak'a lokalize edilmiş üçüncü harita ise, 1910-13 yılları arasına tarihli Philippon haritasıdır⁷³. 20. yüzyılda Söke'de oturan piskoposun "Apiskopos Aneon/Anaia" yani Anaia piskoposu olarak nitelendirilmesi⁷⁴, aslında bu ismin tek bir yerleşimden çok bölgeyi ifade ettiğine başka bir işarettir.

Bölge ve yerleşim ile ilgili ilk bilimsel çalışmaların Wiegand ve Schrader tarafından yapıldığı kabul edilebilir. Özellikle Wiegand, Priene kazılarını sürdürdüğü sırada çevrede yüzey araştırmaları yapmış ve höyük üzerinde yer alan Kadıkalesi/Bizans

⁶⁷ Kanmaz 2015, fig.2.4

⁶⁸ Cramer 1971, s.463.

⁶⁹ Burası Kadıkalesi olmalıdır.

⁷⁰ Bu tepe Soğucak olmalıdır.

⁷¹ Texier 2002, s.215-216.

⁷² Kanmaz 2015, fig.2.4

⁷³ Kanmaz 2015, fig.2.6.

⁷⁴ Mercangöz 2010, s.279.

Kalesi'nin Otracağ'ın iki önemli liman kentinden biri olan Anaia'yı koruduğunu söylemiştir. Başka bir deyişle Kadıkalesi ve Anaia'yı farklı yerleşimler olarak görerek, Anaia için yine Soğucak'ı işaret etmiştir. Araştırmacılar aynı zamanda Anaia'nın Maksimianus döneminde piskoposluk yapmış Aziz Olbianus'un da memleketi olduğunu söylemişlerdir⁷⁵. Yerleşim ile ilgili biraz daha kapsamlı ve modern araştırma ve yorumlar ise 1961 yılından itibaren Müller-Wiener tarafından başlatılmıştır. Araştırmacı, bir Orta çağ yerleşmesi olduğunu belirttiği Kadıkalesi ve arkasındaki Soğucak'ı Anaia ile ilişkilendirmektedir⁷⁶. Foss'a göre bölgede Phygale'den daha önemli ve onun birkaç mil güney batısında konumlanmış liman kenti Anaia'dır. Ayrıca, Foss'un Bizans döneminde Anaia'da sahili korumak için inşa edilmiş olduğunu söylediği kale, Kadıkalesi'dir. Yani, Foss'a göre Kadıkalesi Anaia coğrafyasının ancak bir kalesidir. Kale ona göre MS 12-13. yüzyıllarda yapılmış, daha sonraki dönemlerde kıyıdaki yerleşim Soğucak'a doğru içlere kaymış ve "Anaia" adı evrimleşerek "Anya"ya dönüşmüştür⁷⁷. Freely'e göre "Anaea" ismi, bizim de katıldığımız üzere Antik dönemde Kuşadası ve çevresindeki topraklara verilen isimdi. Bu topraklarda uzun dönem Samos, Priene ve Ephesos Ionları tarafından paylaşılabilen yerleşim merkezi/kent⁷⁸ ancak Roma çağında bağımsızlığına kavuştu ve Neapolis olarak anılmaya başlandı⁷⁹. Sevin'in benzer biçimde hem Thukydides hem de Strabon'un aktardıklarından çıkardığı sonuç, önceleri Ephesos'a, sonraları ise Samos'a bağlı olan Neapolis ile Anaia'nın aynı yer olduğu ve bu kasaba yerleşiminin ancak Antonius Pius zamanında bağımsız bir kent niteliği kazandığıdır⁸⁰. Gerçekten de Kuşadası Sazlıdere mevkiinde bulunan ve 1999 yılında Malay tarafından yayınlanan İS. II-III. yüzyıllara ait bir yazıt, Antik yazarları doğrular biçimde, Anaiiaların Samos ve Ephesos ile sıkı bağlantılarını ortaya koyması ile beraber, sonraki dönemlerde Samos'a çok daha yakın olduklarını göstermektedir: "... *Buraya, bir başkası yenisini yaptırmadıkça, kocası Markos dışında hiç kimse gömülmeyecektir. Her kim bunlara aykırı davranacak olursa, Ephesos Artemis'i ile Anaiialar'ın Herasi'na 6000 dinar para cezası ödeyecektir*".⁸¹

Malay bu yazıtı yorumlarken, Samos ve Anaia tarihinin bir bütünlük içinde olduğuna değinerek, Anaia'da en azından Roma çağında ait bir Hera Tapınağı'nın aranabileceğini söyler⁸². Aslında yazıttan çıkarılan diğer bir sonuç, Anaia'da bir Artemis Tapınağı'nın da aranabileceğidir.

Lokalizasyon tartışmaları ile birlikte, Anaia ile ilgili diğer bir tartışma konusu onomastikdir. Larson ve Texier, Strabon ve Bizanslı Etienne'den aldıkları referansla kentin adının Tanrıçalaştırılmış bir Amazon olan "Anaea"dan aldığını söylerler⁸³. Umar

⁷⁵ Wiegand – Schrader 1904, 490-491.

⁷⁶ Müller-Wiener 1961, s.65– 69.

⁷⁷ Foss 1979, 124-125, s.129.

⁷⁸ Kadıkalesi ve yakın çevresi olmalıdır.

⁷⁹ Freely 2002, s.123.

⁸⁰ Sevin 2007, s.97.

⁸¹ Burada yazıtın son kısmı aktarılmıştır.

⁸² Malay 1999, s.95.

⁸³ Larson 1995, s.148; Texier 2002 s.215-216.

ise farklı ve daha spekülatif bir görüşle, kentin adının Luvicede *yamaç* anlamına gelen *Anawa*'dan geldiğini söylemektedir⁸⁴. Bu tartışmaya açıklık getirebilecek buluntu 2016 yılı kazıları sırasında üst tabakalarda bulunmuş bir yazıt parçası olabilir. Kırık yazıt parçasının son kısmını oluşturan "NANAIA" kelimesi, kentin adı ile ilgili etimolojik ve onomastik sorunların çözümlenebilmesi açısından heyecan vericidir⁸⁵ (fig.14). *Nanaia*'nın onomastik olarak açıklanma çabası, bizi ilk önce Mezopotamya'nın erken dönemlerine kadar götürmektedir. Sami dildeki ay tanrısı Sin'in Sümerce'deki karşılığı *Nanna*'dır ve Ur kentinin Ay tanrısı olarak tapınılır. Bu ay tanrısının daha sonraki dönemlerde, özellikle de klasik gelenekte bir tanrıçaya dönüştüğü düşünülmektedir⁸⁶. Elam bölgesinin tanrıçası olarak karşımıza çıkan *Nanaea* ise Pers tanrıçası *Anaitis/Anahita* ile bir tutulmakta, hatta tanrıçaya *Pers Nanaea*'sı denmektedir⁸⁷. Ayrıca Plutarkos'un da bildirdiği gibi Anaitis ve Artemis aynı tanrıçalardır⁸⁸. Aryan (Hint-İran) bir tanrıça olan Anahita/Nanaea, gerçekten de su ile ilişkisi, doğurgan ana ve benzer tanrıçalık özellikleri ile Artemis ile aynıdır⁸⁹ ve Pers ana tanrıçası olarak kabul görülür⁹⁰. Aryan tanrıçası olan *Nanaea*, hem aynı adla hem de *Anaia* ismiyle ayrıca Hellenli Artemis'le bir tutularak, Hellence asıl karşılığının *Nanaia* olduğu söylenmektedir⁹¹. Çok benzer isimlendirmelerle karşımıza çıkan tanrıçanın İran'ın güney batısındaki Elam/Luristan eyaletinde hem Aryan hem de Mezopotamya etkileriyle MS. I. yüzyıla ait ünlü Kangavar Tapınağı'ndan⁹² çok daha önceleri yüceltildiği anlaşılır. *Kadıkalesi Nanaia*'sının onomastik arayışında, İran dışındaki daha anlamlı izler Anadolu'da karşımıza çıkmaktadır. Hititler'in Hurri kökenli mitoslarından biri olarak kabul edilen, *Apu* ve iki oğlunun hikayesini anlatan tablette, bazı tanrı ve tanrıçalar şöyle geçmektedir⁹³: *Güneş Tanrısı Sipar'da yaşar, Ay Tanrısı Kuzina'da yaşar, Hava Tanrısı Kummiya'da yaşar, İstar Ninova'da yaşar, Nanaia Kişşina'da yaşar ve Babil'de Marduk yaşar*. Metinde, Tanrıça *Nanaia*'nın yaşadığı kent olan *Kişşina* henüz lokalize edilmemiştir. Buna karşılık adı geçen tüm şehirlerin Mezopotamya'da olduğu bilinmektedir. Öyleyse *Kişşina*'nın da Mezopotamya'daki bir kent olma olasılığı yüksektir ve belki de Tanrıça *Nanaia* da Hurriler vasıtası ile II. binyılda bin tanrılı Hitit panteonunda yer bulmuş olabilir. Bununla beraber aslında Hititler de Persler gibi Hint-Avrupalı dil ailesine mensuptur ve Hititler'in *Nanaia*'sı ile Aryan Persler'in *Nanaea*'sı aynı kökten olabilir. Başka bir deyişle *Nanaia* Anadolu'ya II. binyılda Hititler ile girmiş olabilir. Başka bir olasılık ise tanrıçanın/*Nanaia*'nın son ekini oluşturan "-ia"nın bir Luvicede son ek olması ve tanrıçanın Hitit panteonuna doğrudan Luviler vasıtasıyla girmiş

⁸⁴ Umar 1999, 97.

⁸⁵ Üç satırlık bu yazıtın son kelimesi olan "NANAIA" merhum Hasan Malay tarafından okunmuştur.

⁸⁶ Hooke 1963, s.20-21, 24-25, 38.

⁸⁷ Pausanias III.16, 8; Strabon XV.733, XVI.738.

⁸⁸ Plutarkos, *Artaxerxes*, 27.

⁸⁹ Matheson 1976, s.23, 124, 341;

⁹⁰ Wiesehöfer 2003, s.59, 153.

⁹¹ <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.04.0064:entry=bactriana-geo&highlight=anaia>: Dictionary of Greek and Roman Geography (1854) *Bactriana* maddesi.

⁹² Matheson 1976, s.124.

⁹³ Gurney 1972, s.156-157; Karauğuz 2015, s.152: 3.2.7; 20 (13-20).

olmasıdır. Öyleyse Kişşina da belki Luviya'da yani Batı Anadolu'da bir kenttir.

Anaia adının tam olarak MÖ V. yüzyılda en erken Thukydides tarafından telaffuz edilmesi ve adının daha erken versiyonunun muhtemelen Nanaia olması, yukarıdaki değerlendirmeler ışığında bu tanrıçanın Bizans öncesi Kadıkalesi yerleşimine dört yoldan girme olasılığını ortaya koyar. Birinci olasılık, Nanaia'nın zaten bir Luvi halkı olan Anaialılar'ın yerel ana tanrıçası olduğudur. İkinci olasılık, Nanaia adının ve kültürünün II. binyılda bölgeye Hititler tarafından getirilmiş olmasıdır. Üçüncü olasılık Orientalizan Dönem'de Akdeniz üzerinden gelen Levant etkileridir. Bizce son ve en düşük olasılık, bu ismin MÖ VI. yüzyılın ikinci yarısında bölgeye Persler tarafından getirilmiş olmasıdır. Aslında hem Sazlıdere yazıtında zikredilen *Ephesos Artemisi* hem de 2016 yazıtındaki *Nanaia* ismi, bir bütünlük halindedir ve muhtemel Luvi ya da Hitit Nanaia'sının Artemis'e dönüşmeyle birlikte özünü koruduğunu da gösterir. Tüm bu sonuçlarla birlikte Tanrıça Anaia ya da Nanaia'nın bu bölgeye ya da kente ismini verdiği de düşünülebilir. Hatta Strabon'un bahsettiği *Neapolis*'in belki de *Nanaiapolis*'in yanlış bir telaffuzu olduğunu düşük bir ihtimal olsa da akılda tutmak gereklidir.

Tüm bu onomastik tartışmalardan tamamen farklı olarak *Anaia* isminin kökeni konusundaki başka bir seçenek ise tartışmalı bir Luvice yazıt olan Beyköy 2'nin içinde karşımıza çıkmaktadır. Yazıtın bir bölümünde Mira'nın büyük kralının Arzawa'da çok sayıda kale/sitadel inşa ettiğinden bahsedilmektedir. Apasa/Ephesos, Samurna/Smyrna ve Asurutı/Sardis'in de içinde olduğu, sayılan 25 bölge/kent arasında adı geçen *Nanuwasa* ismi ilgi çekicidir⁹⁴. Kadıkalesi'nin hemen yanındaki Ilıca Sitadeli ve yine Geç Tunç Çağı'na ait bu Luvice yazıt göz önüne alındığında, Kadıkalesi'nin Geç Tunç Çağı isminin günümüze kadar evrilmesinin Nanuwasa-Nanaia-Anaia-Anya şeklinde olma ihtimali de vardır.

Sonuç

Kadıkalesi'nin yirmi iki yıllık kazı çalışmaları boyunca elde edilen arkeolojik veriler, antik yazarlar, Luvice, Hititçe ya da Hellence yazılar, yakınlardaki sur kalıntıları ya da topografya, bize yerleşimin Geç Tunç ve Demir Çağı'ndaki varlığıyla ilgili özetle şunları söylemektedir: Kadıkalesi Geç Tunç Çağı boyunca hem batıdaki Ahhiyava yani

⁹⁴ Zangger ve Woudhuizen 2018, s.25. Afyon'un batısında ilk kez 1878 yılında bulunan Luvice yazıtlı büyük taş bir levhadan Fransız arkeolog George Perrot tarafından alınan kopyanın daha sonra 2012 yılında merhum Mellaart'ın evinde bulunduğu söylenmektedir. Söz konusu hiyeroglif Luvice yazıt, Zagner ve Woudhuizen tarafından okunmuş ve 2018 yılında yayınlanmamıştır. Yaklaşık olarak 1190/1180 yıllarına tarihli metin, özet olarak Arzawa krallıklarından Mira önderliğinde Batı Anadolu'daki tüm Luvilerin birleşik bir donanmayla doğu Akdeniz'i işgal ettiğini ve Mısır'a saldırdığını söylemektedir. Bk. Zangger ve Woudhuizen 2018, s.9-56. Bununla birlikte söz konusu belgelerin Mellaart tarafından sahte bir biçimde yaratıldığına yönelik iddialar arkeoloji dünyasında tartışma konusu olmuştur. Fakat Zangger ve Woudhuizen yine aynı dergide Mellaart'ın bilinçsiz, yanlış ve hayali bir biçimde sonuçlara ulaştığını ama verilere bakıldığında Beyköy 2 yazıtının sahte değil gerçek bir keşif olduğunu söylemektedir. Bk. Woudhuizen ve Zangger 2018, s.183-212.

Mikenler, hem de doğudaki Hititler'le ilişkisi olan ve halkının muhtemelen Luvi olduğu bir Arzawa kentidir. Bu Arzawa kentinin yoğun arkeolojik buluntuları, döneminde jeopolitik konumu güçlü önemli bir kültür kenti olduğunu da göstermektedir. Kentin önemi, Erken Demir Çağı'nın ilk yüzyılında, içindeki daha yoğun Mikenli unsurlarla devam etmiştir. Daha sonra MÖ XI. yüzyıldan itibaren tüm İonia'yı sahiplenen ve gittikçe güçlenen 12 İon kent devleti yüzünden, onunla aynı kaderi paylaşan birçok yerleşim gibi sönükleşmeye başlamıştır. Bu anlamda tam bağımsızlığından söz edemeyeceğimiz Anaia topraklarını ilk önce Ephesoslular, sonrasında ise Samoslular kontrol etmişlerdir. Fakat yine de MÖ V. yüzyılda, on iki gemi dolusu Atinalı askeri Karlar'la birlikte katletmeleri, onların hem İon kimliğinden biraz gayrı olduğunu, hem de kendi topraklarını özgürce idare edemeseler bile, başkalarına da tam olarak idare ettirmediklerinin bir göstergesi olmalıdır. Arkeolojik verilere dayanarak Kadikalesi ve çevresinin Geç Tunç Çağı ve Demir Çağı'ndaki durumunu bir harita üzerinden hayal etmek de mümkündür (fig.15). Son olarak mülkiyet ve arazi problemleri nedeniyle, geçtiğimiz yıllarda höyükte Bizans suru dışında kazı yapılamadığını da belirtmek gerekir. Buna rağmen, kale içinden neredeyse hey yıl önemli arkeolojik malzemeler gelmeye devam etmektedir. İlerideki dönemlerde sur dışında gerçekleştirilecek daha uzun ve sistematik kazıların, Anaia'nın Tunç ve Demir çağlarının daha iyi açıklanmasına yardımcı olacağı ve bundan daha da önemlisi Batı Anadolu'nun sözde karanlık çağının aydınlanmasına katkılar sağlayacağı bellidir.

KAYNAKLAR

- Akdeniz 2004 Akdeniz, E., "Kuşadası Kadikalesi Kazısında Bulunan Bir Hitit Heykelciği", OLBA IX, 21-57.
- Akdeniz 2006 Akdeniz, E., "A New Excavation in Western Anatolia: Kadikalesi (Ancient Anaia), (A Preliminary Report for Prehistoric-Protohistoric Results 2001-2005), OLBA XIII, 1-34.
- Akdeniz 2007 Akdeniz, E., "Kadikalesi Kazısı Miken Buluntuları", *Arkeoloji Dergisi* IX : 35-59.
- Akdeniz 2008 Akdeniz, E., "Kuşadası Kadikalesi Kazısının İlk Sonuçlarının Prehistorik-Protohistorik Açısından Genel Bir Değerlendirilmesi" Geçmişten Geleceğe Kuşadası II Sempozyum, 25-47.
- Arslan 2012 Arslan, M., "Pseudo-Skylaks: *Periplus*", MJH II/1, 239-257.
- Brandau ve Schickert 2003 Brandau, B. – Schickert, H., Hititler: Bilinmeyen Bir Dünya İmparatorluğu, (Çev. N. Mertoğlu), Ankara.
- Bean 1997 Bean G. E., Eskiçağda Ege Bölgesi, (Çev. İ. Delemen), İstanbul.
- Boardman 1964 Boardman, J., Greek Overseas, New York.
- Bryce 1974 Bryce, T. R., "Some Geographical and Political Aspects of Mursilis' Arzawan Campaign", AnatSt 24, 103-116.
- Bryce 1999 Bryce, T. R., The Kingdom of Hittites, Oxford.
- Büyükkolancı 2017 Büyükkolancı, M., "UNESCO Dünya Kültür Mirası EFES'in Bileşenleri", Arkeoloji ve Sanat 155, 215-226.
- Cook 1962 Cook, J.M., The Greeks: In Ionia and The East, London.
- Cramer 1971 Cramer, J. A., Geographical and Historical Description of Asia Minor, Vol. I, Amsterdam.
- Desborough 1964 Desborough, V.R.d'A ., The Last Mycenaeans and Their Successors, Oxford.
- Diñçol 1982 Diñçol, A.M., "Hititler", Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi, C.1, İstanbul.
- Eminoğlu vd. 2001 Eminoğlu, M., Şentürk, Ş., Öрки, N., Jean, E, Boğazköy'den Karatepe'ye:Hitit Bilim ve Hitit Dünyası'nın Keşfi, İstanbul.
- Foss 1979 Foss, C., Ephesus after Antiquity:A late Antique, Byzantine and Turkish City, Cambridge.
- Freely 2002 Freely, J. Türkiye Uygarlıklar Rehberi 3, Ege Kıyıları, İstanbul.
- Gates 2010 Gates, M. H., "Potters and Consumers in Cilicia and the Amuğ during the 'Age of Transformations' (13th-10th centuries B.C.)" in F. Venturi (ed.), Societies in Transition. Evolutionary

Processes in the Northern Levant between Late Bronze Age II and Early Iron Age. Papers Presented on the Occasion of the 20th Anniversary of the New Excavations in Tell Afis, Bologna, 15th November 2007. Studi e testi orientali 9, Serie Archeologica 2 Bologna, 65-81.

Garstang ve Gurney 1959

Garstang, J. – Gurney, O.R., The *Geography* of the Hittite Empire, BIAA Vol.5, Ankara.

Gurney 1972

Gurney, O.R., The Hittites, London.

Gür 2012a

Gür, B., "Anadolu'da Geç Hellas IIIC Dönemi", Edebiyat Fakültesi Dergisi 1/1, 55-75.

Gür 2012b

Gür, B., "Anadolu'da Geç Hellas IIIC Seramiğine İlişkin Bazı Gözlemler", Arkeoloji ve Sanat 140, 35-54.

Gür 2014

Gür, B., Miken Uygarlığı ve Ahhiyawa, İstanbul.

Hawkins 2002

Hawkins, J.D., "Troy in Recent Perspective", AnatSt 52, 75-109.

Hawkins 2003

Hawkins, J.D., Scripts and Text-The Luwians, Leiden.

Hawkins 2013

Hawkins, J.D., Luwians versus Hittites, Luwian Identities, Leiden-Boston.

Herda 2013

Herda, A., "Greek (And Ours) Views on the Karians-Luwian Identities, Leiden-Boston.

Hoffner 1997

Hoffner, H.A., The Laws of the Hittites, New York.

Hooke 1963

Hooke, S.H., Middle Eastern Mythology, Baltimore.

Hope-Simpson 2003

Hope-Simpson, R., "The Dodecanese and the Ahhiyawa Question", ABSA 98, 203-237.

Işık 2015

Işık, F., "Anadolulu Ephesos Üzerine", (C. Şimşek, B.Duman, E. Konakçı ed.), Mustafa Büyükkolancı'ya Armağan, İstanbul, 315-338.

Kan 2005

Kan, M.H., Anaia-Kadıkalesi M.Ö. 2. Binyıl Seramikleri, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Kanmaz 2015

Kanmaz, M.B., Evaluation of Conservation Problems of Anaia Byzantine Church, Kadıkalesi, Kuşadası, Yüksek Lisans Tezi, İzmir Teknoloji Enstitüsü, İzmir.

Karauğuz 2015

Karauğuz, G., Hitit Mitolojisi, Konya.

Kınal 1953

Kınal, F., Arzava Memleketinin Mevkii ve Tarihi, Ankara.

Larson 1995

Larson, J. L., Greek Heroine Cults, Wisconsin.

Macqueen 1999

Macqueen, J.G., Hititler ve Hitit Çağında Anadolu, (Çev. E. Davutoğlu), Ankara.

Malay 1999

Malay, H., "Anaia'dan Yeni Bir Yazıt", (A. V. Çelgin, G. Çelgin, N. Başgelen ed.) Anadolu ve Trakya Çalışmaları. Zafer Taşlıkhoğlu Armağanı C.1, İstanbul, 93-96.

- Mansel 1995 Mansel, A.M., Ege ve Yunan Tarihi, Ankara.
- Matheson 1976 Matheson, S.A., Persia: An Archaeological Guide, London.
- Mellaart 1986 Mellaart, J., Some Reflections on the History and Geography of Western Anatolia in the Late Fourteenth and Thirteenth Centuries B.C. Anadolu Araştırmaları X, 215-231.
- Mercangöz 2002 Mercangöz, Z., "Kuşadası Kadıkalesi 2001 Yılı Çalışmaları", KST 24, C.2, 125-138.
- Mercangöz 2010 Mercangöz, Z., "Kommerkion ve Emporion Olarak Anaia'nın Değişken Tarihsel Yazgısı", I. Uluslararası Sevgi Gönül Bizans Araştırmaları Sempozyumu, 279-292.
- Meriç – Mountjoy 2002 Meriç, R. – Mountjoy, P.A., "Mycenaean Pottery from Bademgediği Tepe (Purunda) in Ionia: A Preliminary Report", IstMitt 52, 79-98.
- Mountjoy 1998 Mountjoy, P.A., "The East Aegean-West Anatolian Interface in the Late Bronze Age: Mycenaean and the Kingdom of Ahhiyawa", AnatSt 48, 33-67.
- Mountjoy 1999 Mountjoy, P.A., Regional Mycenaean Decorated Pottery, Vol.I, Rahen/westf.
- Mountjoy 2005 Mountjoy, P.A., "The Mycenaean Pottery from the 1934-1939 Excavations at Tarsus", (A. Özyar ed.), Field Seasons 2001-2003 of the Tarsus-Gözlükule Interdisciplinary Research Project, 83-134.
- Müller-Wiener 1961 Müller-Wiener, W., "Mittelalterliche Befestigungen im Südlichen Jöinen", IstMitt 11, 5-12.
- Niemeier 2002 Niemer, W.D., Hattuşa ve Ahhiyava Arasındaki Millavanda/Milet Sorunu: Batı Anadolu'da Miken Yunanistan'ının Politik ve Kültürel Rolü", Hititler ve Hitit İmparatorluğu (Müze Sergi Kataloğu), 521-523.
- Özgünel 1983 Özgünel, C., "Batı Anadolu ve içerlerinde Miken etkileri", *Bellelen* XLVII: 697-743.
- Özkan 2016 Özkan, S., "Batı Anadolu Tarihi Coğrafyası Hakkında Bazı Öneriler", (Ed. S. Erkut, Ö. Sir-Gavaz), Ahmet Ünal Armağanı, Arkeoloji ve Sanat, 405-418.
- Rubenstein ve Greaves 2004 Rubenstein, L. – Greaves, A., "Ionia", (M. H Hansen & T. H. Nielsen eds.), An Inventory of Archaic and Classical Poleis, Oxford, 1053-1107.
- Seçer 2012 Seçer, S., Yazılı Belgeler Işığında Lukka, Pedassa ve Walma Ülkelerinin Tarihi ve Tarihi Coğrafyası, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Sevin 2007 Sevin, V., Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası, Ankara.
- Snodgrass 1971 Snodgrass, A.M., The Dark Age of Greece, Edinburgh.

Özden ÜRKMEZ

- Texier 2002 Texier, C., Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi, (Çev. A. Suat), Ankara.
- Türkan 2006 Türkan, Ü., Anaiia/Kadıkalesi Protogeometrik ve Geometrik Dönem Seramikleri, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Umar 1999 Umar, B., İlkçağda Türkiye Halkı, Ankara.
- Ünal 2017 Ünal, A., "Arinnanda-Mykale Dağı ve Puranda-Priene Eşitlemesi Üzerine", (P. Pınarcık, B. Gökçe, M.S. Erkek, S. Coşgun-Sandal ed.) Prof. Dr. Recep Yıldırım'a Armağan, Ankara, 19-36.
- Ünlü 2005 Ünlü, E., "Locally Produced and Painted Late Bronze to Iron Age Transitional Period Pottery of Tarsus-Gözlükule", (A. Özyar ed.), Field Seasons 2001-2003 of the Tarsus-Gözlükule Interdisciplinary Research Project, İstanbul, 145-168.
- Walter 1968 Walter, H., Frühe Sämische Gefässe, Samos V.
- Wiegand ve Schrader 1904 Wiegand, Th. – Schrader, H., Priene, Berlin.
- Wiesehöfer 2003 Wiesehöfer, J., Antik Pers Tarihi, (Çev. M.A. İnci), İstanbul.
- Woudhuizen ve Zangger 2018 Woudhuizen, F.– Zangger E., "Arguments for the Authenticity of the Luwian Hieroglyphic Texts from the Mellaart Files (Supplementum Epigraphicum Mediterraneum 47), TALANTA 50,183-212.
- Yağcı 2007 Yağcı, R., "Soli (Kilikia) Miken IIIc Kapları", (M. Kadioğlu ed.) *Patronus Festschrift für Coşkun Özgünel zum 65. Geburtstag*, İstanbul, 367-376.
- Yasur-Landau 2010 Yasur-Landau, A., The Philistines and Aegean Migration at the end of the Bronze Age, Cambridge.
- Zagner – Woudhuizen 2018 Zangger, E. – Woudhuizen, F., "Rediscovered Luwian Hieroglyphic Inscirptions from Western Asia Minor", TALANTA 50, 9-56.

SUMMARY

Kadıkalesi is in the south of Kuşadası Bay, in the Nazilli Site of Davutlar Beach. The works in Kadıkalesi Höyük/Anaiia have been continued from 2001 until today. The works carried out outside the city walls during the first years of the excavation yielded important finds about pre-Byzantine periods. When Kadıkalesi's Pre-Byzantine artifacts are examined, höyük has a diameter of at least 250m and a height of 25m. It is understood that the Höyük has been inhabited since the Late Chalcolithic Period for the first time. However, the finds especially belonging to the Late Bronze Age point to the importance of this period on the Höyük. In connection with the Late Bronze Age and Early Iron Age identity problem of Western Anatolia, especially the finds belonging to

these periods are exciting, findings from later classical periods are also interestingly attractive.

Different finds from the Late Bronze Age and the Early Iron Age in Anaia are important for clarifying the history of the region. Anaia's 2nd millennium ceramics is a sign of her Anatolian and Arzawa identity rather than a Mycenaean colony. However, considering the conditions of the period, it is not possible to think that this identity was preserved in the same way in the Iron Age. Related to this, a migration occurred here from Greece in the 11th century. Yet as it was with the Anaia example, it isn't certain how much resistance the old Arzawaian Anatolian cities put up against this colonization. No matter the magnitude of this resistance, where Kuşadası Gulf is the center of the region, a few centuries later gave birth to the Ionia culture which will live its Golden Age. Anaia is exactly in the center of this region. The name "Anaia" was first used in the VI century BC. Pseudo Skylaks, counts the city as one of the settlements in the Samos territory. In fact, discussions about the origin of the name Anaia and the localization of the city have continued until today. The find that could shed light on this debate may be a piece of inscription found in the upper layers during the 2016 excavations. The word "NANAIA", which forms the last part of the broken inscription piece, is exciting in terms of solving the etymological and onomastic problems related to the name of the city. It can be thought that the goddess Anaia or Nanaia gave her name to this region or city. Neapolis, mentioned by Strabo, must be the last name of the city in ancient times.

Archeological data, antique scripts, Luwi, Hittite or Hellenic writings, nearby wall ruins and topography during the seventeen years of excavations at Anaia gives us information about the settlement from Late Bronze and Iron Age. Anaia is an Arzawa city that had relations with both the Mycenaeans in the west and the Hittites in the east during the Late Bronze Age, and whose people were probably Luwian. The dense archeological finds in this Arzawa city show the cities geopolitical and cultural importance. The importance of this city continues with Mycenaean elements, during the beginning of early Iron Ages. Later, in the 11th century BC. Anaia, like many settlements that shared the same fate with it, began to fade away due to the twelve Ionian cities that claimed all of area. So, we cannot talk about the complete independence of the Anaia land when first it was a part of Ephesus and afterwards Samos. However, during 5th Century BC twelve ships full of Athens soldiers were slaughtered with the Carians, shows the city a not so Ionic identity and even though they cannot rule their land freely they don't also let others rule freely as well. Based on archaeological data, it is also possible to imagine the situation of Kadikalesi and its surroundings in the Late Bronze Age and Iron Age on a map (fig.15). Finally, it should be noted that due to ownership and land problems, excavations could not be carried out in the mound outside the Byzantine walls in recent years. Even with this, there has still been archeological materials coming out from the castle. It is clear that longer and systematic excavations to be carried out outside the city walls in the future will help better explain the Bronze and Iron Ages of Anaia and, more importantly, will contribute to the enlightenment of the so-called dark age of Western Anatolia.

FIGÜRLER

Fig.1: Kadıkalesi Höyüğü'nün Batı Anadolu/Ege'deki Konumu.

Fig.2: Höyüğün üzerindeki Orta Çağ Kalesi, sur içi ve dışında ilk yıllardaki kazı çalışmaları ve höyükteki tabakalanma.

Fig.3: Kadıkalesi sur dibinde 2002 yılında bulunan ve Aydın Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen bronz Hitit heykelciği: 7,8cm.

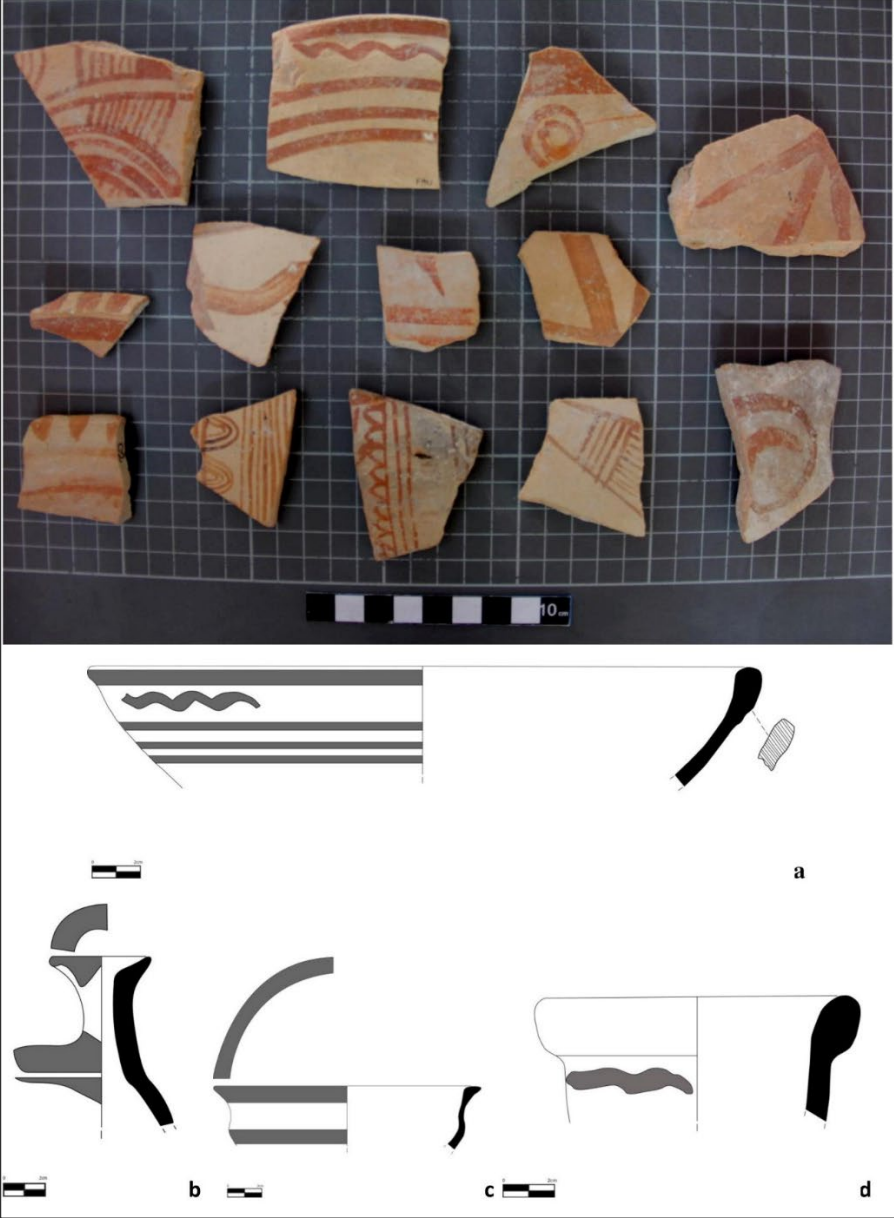

Fig.4: Kadıkalesi'nin kırmızı boyalı Miken kap parçaları ve bazı örneklerin çizimleri **a-** Kulpsuz Kase GHIIC, **b-**Üzengi Kulplu Sürahi GHIIC, **c-**Kulpsuz Kadeh/Goblet GH IIIB-C, **d-**Amphora GHIIC.

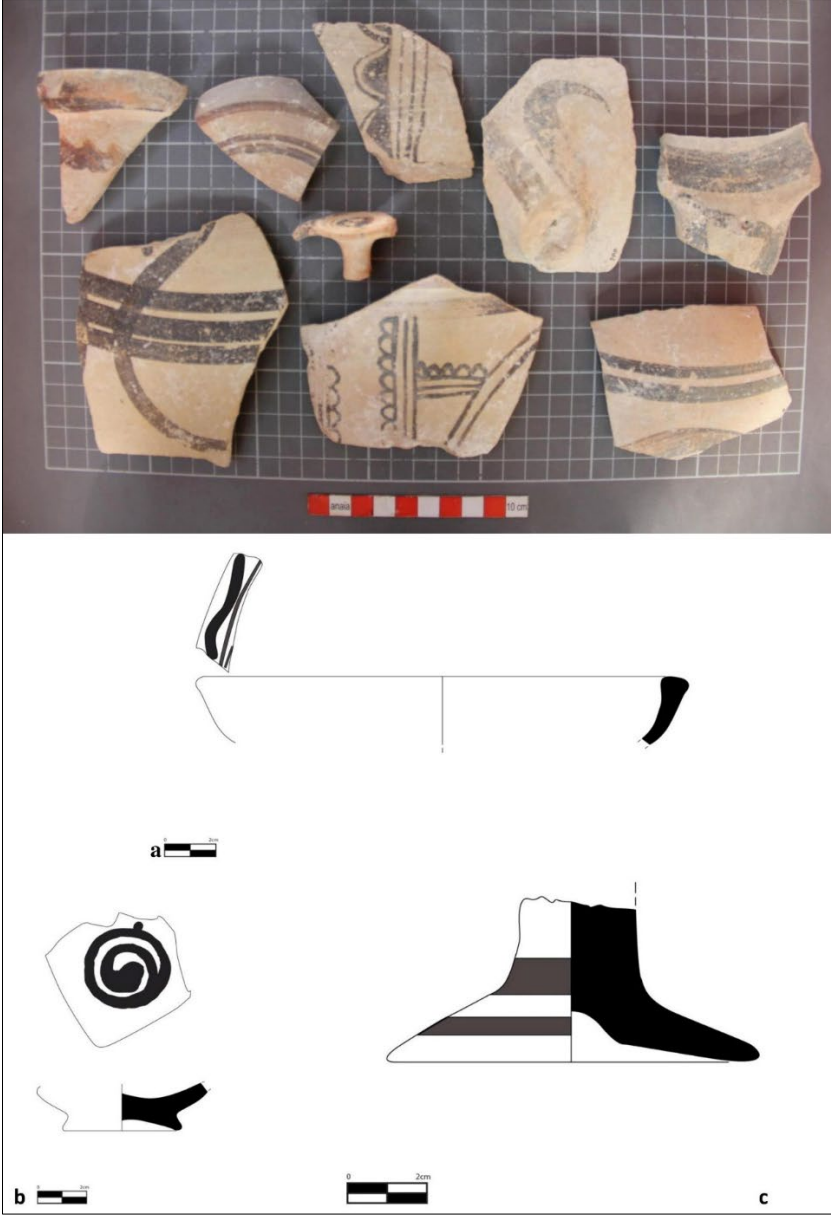

Fig.5: Kadıkalesi'nin siyah boyalı Miken kap parçaları ve bazı örneklerin çizimleri **a-** Krater GHIIIA-C, **b-**İçki kasesi GHIIIC, **c-**Kylix GHIIIA-C.

Fig.6: Kadıkalesi'nin gri Minyas kap parçalarından örnekler ve Geç Tunç Çağı'na ait içe dönük ve dışa dönük ağızlı açık kapların çizimleri.

Fig.7: Kadıkalesi Höyüğü üzerinden hemen kuzeydeki Ilıcatepe Sıtağeli'ne bakış.

Fig.8: Ilıcatepe Sıtağeli'ni tüm yönlerden çevreleyen kyklobik sur duvarları.

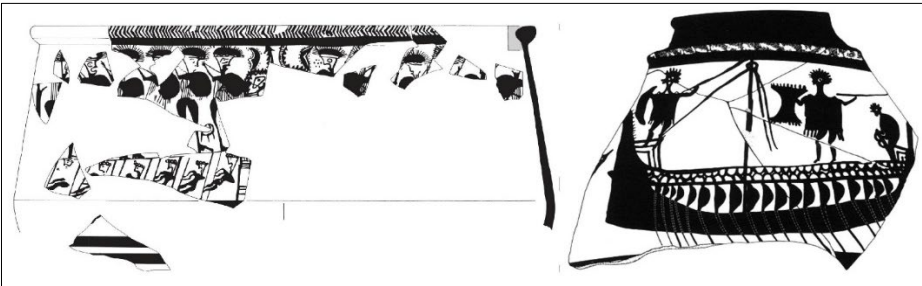

Fig.9: Bademgediği/Puranda(?) GHIIC seramikleri üzerinde, kürekli gemiler içinde betimlenen kirpi saçlı/başlıklı savaşıçılar. ajaonline.org

Fig.10: Solda Mısır'ın Thebes Kenti'ndeki III.Ramses'e ait Medinet Habu Tapınağı'nda betimlenen kirpi başlıklı denizci düşmanlar. Sağda bir Luvi savaşçısının canlandırılması. luwianstudies.org

Fig.11: Kadıkalesi'nden üzerlerinde Protogeometrik Dönem'in karakteristik bezeme unsuru olan pergelle çizilmiş konsantrik dairelerin olduğu kaplara ait parçalar.

Fig.12: Kadıkalesi Höyüğü üzerinden batıdaki Mykale Yarımadası, Samos Adası ve Samos Boğazı'na bakış.

Fig.13: 2016 yılı kazı sezonunda sur içi kazıları sırasında üst tabakalardan ele geçen ve son kelimesi "Nanaia" olan Eski Yunanca yazıt/blok.

Fig.14: Höyüğün Roma Çağı'na ait mimari elemanlarının, Bizans Kilisesi altyapısında devşirme olarak kullanılması.

Fig.15: Arkeolojik veriler ışığında Geç Tunç ve Demir Çağı'nda Kadikalesi ve çevresinin olası durumu